

ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ

İLAHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

Journal of the Faculty of Divinity of Çukurova University

Cilt / Volume: 23 • Sayı / Issue: 1 • Haziran / June 2023 • 188-205

e-ISSN: 2564-6427 • DOI: 10.30627/cuilah.1281268

ÇATIŞAN DÜNYA GÖRÜŞLERİ: PROTESTAN EVANJELİK HIRİSTİYANLIĞIN AYRIŞMASI

Conflicting Worldviews: The Disintegration of Protestant Evangelical Christianity

Özlem TOPCAN

Dr. Öğr. Üyesi, Akdeniz Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü, Türk-İslam Düşüncesi Tarihi Anabilim Dalı, Antalya, Türkiye

Assist. Prof., Akdeniz University, Faculty of Letters, Department of Philosophy, Turk-Islam Intellectual History, Antalya, Türkiye

ozlemtopcan@akdeniz.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0001-6575-4864>

Makale Bilgisi/Article Information

Makale Türü/Article Type: Araştırma Makalesi/Research Article

Geliş Tarihi/ Received: 11.04.2023

Kabul Tarihi/Accepted: 25.05.2023

Yayın Tarihi/Published: 30.06.2023

Bu makale TÜBİTAK 2219/2 Yurt Dışı Doktora Sonrası Araştırma Burs Programı, 1059B192000821 numaralı, "Protestan Dünya Görüşü ve Misyonerlik Faaliyetlerine Etkisi" başlıklı araştırma kapsamında, Groningen Üniversitesi'ndeki çalışmalar sırasında hazırlanmıştır.

İntihal Taraması/Plagiarism Detection: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi/This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Etik Beyan/Ethical Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur/It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited (Özlem Topcan).

Telif/Copyright: Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi/Published by Çukurova University Faculty of Divinity, 01380, Adana, Turkey. Tüm Hakları saklıdır / All rights reserved.

ÇATIŞAN DÜNYA GÖRÜŞLERİ: PROTESTAN EVANJELİK HİRİSTİYANLIĞIN AYRIŞMASI

Conflicting Worldviews: The Disintegration of Protestant Evangelical Christianity

Öz

“Dünya Görüşü” kavramı hızla değişen sosyal dinamiklerin anlaşılabilmesi için özellikle 1950-1960’dan sonra dini ve felsefi açıdan akademik alanda yoğun şekilde araştırma konusu haline gelmiştir. Dini veya seküler inanç esaslarına sahip birçok dünya görüşü mevcuttur. Bunların kendilerine göre anlamları, ilkeleri, doğası ve karakterleri bulunmaktadır. Modernizm akımının ortaya çıkmasıyla beraber bilimsel ve kamusal alandan dışlanan ve bireysel alana sıkışan Protestan Hıristiyanlık inancı, bu dönemde, felsefe alanında kullanılan “dünya görüşü” kavramını kendi inanç esasları kapsamında dönüştürmüş ve modern-seküler kültüre karşı inanç savaşında kullanmıştır. Protestan Evanjelik dünya görüşü, yaşamın bütününde Tanrı’nın egemenliğine odaklanan “ilahi” bir karaktere sahiptir. Salt doktriner olmaktan ziyade, dini, ahlaki ve siyasi açıdan bireysel ve kamusal yaşam alanlarının tüm dinamiklerini kapsayan bir yapıdadır. Calvinist bakış açısıyla ilk öncül varsayımı ontolojik olan Protestan Evanjelik dünya görüşü, “tüm sorunlara karşı koyabilecek bir hakikat ve yaşam sistemi” olarak bireylere sunulmaktadır. Dolayısıyla, gelişen yenedünya düzeninde ortaya çıkabilecek tüm toplumsal sorunların da çözüm adresi olarak gösterilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Dinler Tarihi, Felsefe, Dünya Görüşü, Evanjelik, Modernizm, Sekülerizm.

Abstract

The concept of “worldview” has become an important academic research field to comprehend the rapidly changing social dynamics in religious and philosophical domains, notably after 1950-1960. Each worldview with religious or secular beliefs has its meanings, principles, nature and characters. With the rise of modernism, Protestant Christianity, marginalised in the scientific and public spheres and confined to the private sphere, constructed the idea of “worldview” within the boundaries of its belief principles and created challenges to modern-secular society. Its worldview is divine and focuses on God’s sovereignty over all life. Rather than purely doctrinal, it has a structure encompassing all the dynamics of individual and public life regarding religion, morality and politics. From a Calvinist perspective, the Protestant Evangelical worldview is promoted to people as “a system of truth and life that can withstand all problems” because of its ontological premise.

Keywords: History of Religious, Philosophy, Worldview, Evangelic, Modernism, Secularism.

GİRİŞ

Bir kavram olarak “Dünya Görüşü (Weltanschauung)” Alman idealizmi ve romantizmi bağlamında ortaya çıkmış ve ilk olarak Kant’ın 1790’da yayınladığı *“The Critique of Judgment” (Yargı Gücünün Eleştirisi)* adlı eserinde kullanılmıştır. Kant’ın öğrencisi Johann Gottlieb Fichte tarafından benimsenen kavram Schelling, Schleiermacher, A.W. Schlegel, Novalis, Jean Paul, Hegel ve Goethe gibi Alman filozofların kelime dağarcığında, “yaşama” ve “dünya”ya genel bir bakış açısını ifade eden standart bir öge haline gelmiş ve diğer dillere nüfuz etmeye başlamıştır.¹ Almanca “weltanschauung” ifadesi, İngilizce’ye “worldview”, Fransızca’ya “conception du monde” şeklinde çevrilmiş, Türkçe’de ise “dünya görüşü” ifadesiyle karşılık bulmuştur.² Avrupa’da ileri gelen düşünürler, bilim insanları tarafından benimsenen dünya görüşü kavramı en genel anlamda “gerçekliğin yapısına ilişkin bir bakış açısı” olarak tanımlanmıştır. Kısa sürede felsefe disiplini ile birlikte kullanılan bir kavram haline gelmiştir. 1840'larda “eski” olarak görülen “dogmatik” Hıristiyanlığın karşısına “yeni” bilimsel dünya görüşlerinin inşası gitgide artmış ve dini alanı kuşatan seküler gruplar tarafından kavram yaygınlaştırılmıştır.

İşlevsel doğası ve karakterini fark eden Protestan Evanjelik Hıristiyan düşünürler tarafından çok geçmeden “Dünya Görüşü (Weltanschauung)” kavramı yeniden ele alınıp tanımlanmıştır. Din ve birey arasında zaman içerisinde kaybolan uyumu ve ahengi yakalayabilmek gayesiyle Hıristiyanlık inanç esasları minvalinde dönüştürülmüş, sekülerizme meydan okuyan bir karaktere büründürülmüş ve Protestan Hıristiyan Evanjeliklerin modernizm ilkelerine karşı savunma stratejilerinin temel taşı haline getirilmiştir. Böylece 1900’e gelindiğinde kavram, hem Hıristiyan hem de seküler çevrelerde entelektüel ve dini söylemin merkezi haline gelmiştir.³

Bu makalede, “Weltanschauung (Dünya Görüşü)” kavramını, Protestan Hıristiyan Evanjeliklerin inançları, değerleri ve amaçları açısından nasıl ele aldıkları, karakteri ve doğasını zamanla kendi inanç esasları doğrultusunda nasıl dönüştürdükleri ve Modernizmin ilke ve prensiplerine karşı verdikleri inanç savaşında hangi mecralarda kullandıkları anlatılmıştır. Dinler Tarihi’nin betimleyici metodu kullanılarak hazırlanan çalışmada uluslararası literatür taramalarında, “Weltanschauung (Dünya Görüşü)” kavramının felsefi alandan teolojik alana dönüşüm sürecindeki Modernizm dönemi filozoflarınca ve Evanjelik düşünürlerce yapılan çalışmalara, tanımlara ve analizlere odaklanılmıştır. Ulusal literatür taramalarında, dünya görüşü kavramının farklı alanlarda kullanımlarının ele alındığı çalışmalara ulaşılmıştır. Protestan Evanjelik dünya görüşü bağlamında bir çalışmaya rastlanılmamıştır. Literatürdeki bu boşluğun doldurulması hedeflenmiştir. Tarihsel, teorik ve tanımlayıcı araştırmalardan elde edilen sonuçlar doğrultusunda, Protestan Evanjeliklerin, Tanrı inancını öteleyen natüralist ve materyalist bir anlayış karşısında maddi, zihinsel ve kutsal açıdan gerçekliği nasıl savundukları, dini önceleyen yeni bir dünya düzeni ihdas etmek gayesiyle modern, seküler ve liberal kültüre karşı nasıl meydan okudukları anlatılmıştır.

1. DÜNYA GÖRÜŞÜ “WELTANSCHAUUNG” KAVRAMI VE EVANJELİKLER İLİŞKİSİ

Dünya görüşleri, “gerçekliğin” varsayılan bilgi biçimleri üzerine kurulur.⁴ Tek varsayım üzerine inşa edilen anlam sistemleri gerçekliğin doğasına yönelik en temel sorularımıza cevaplar sağlayan yapılarıdır; Biz kimiz? (ontoloji), Nereden geliyoruz? (açıklama), Nereye gidiyoruz? (tahmin), İyi ve kötü nedir? (aksiyoloji), Nasıl davranmalıyız? (prakseoloji), Doğru ve yanlış olan nedir? (epistemoloji). Bu sorulara verilen her yanıt dünya görüşü kavramının bileşenlerini oluşturur. Bu bileşenler birlikte ele alındığında dünyaya dair bir bakış açısı geliştirir. Yaşama dair deneyimlerin mümkün olduğu kadar çok parçasını kavramayı sağlayan “tutarlı kavramlar

¹ Albert M. Wolters, “On The Idea of Worldview and Its Relation to Philosophy,” *Stained Glass*, ed. Paul A. Marshall vd. (Lanham, Md: University Press of America, 1983), 15.

² Nermi Uygur, *Dünya Görüşü* (İstanbul: Elif Yayınları, 1963), 11.

³ Todd H. Weir, *Defending the Faith: Global Histories of Apologetics and Politics in the Twentieth Century* (UK: Oxford University Press, 2020), 29.

⁴ Julie Scott Jones, *Being the Chosen: Exploring a Christian Fundamentalist Worldview* (UK: Ashgate Publishing Company, 2010), 6.

topluluğu” olarak da tanımlayabilecek bir dünya görüşü üretirler.⁵ Bu üretimi, insanların nasıl yaşadığını şekillendiren derin kökleşmiş varsayımların, genellemelerin ve resimlerin zihinsel modellerini oluşturma yoluyla yaparlar.

Kültürel zemine temel teşkil eden bu kökleşmiş varsayımlar hem “gerçekliğin modelleri”dir - şeylerin doğasını tanımlar ve açıklarlar -hem de “eylem modelleri”dir- insanların davranışlarını yönlendiren zihinsel eylemi sağlarlar.⁶ Kültürel açıdan istikrarı sağlama eğiliminde olan dünya görüşü aynı zamanda barış ve evde olma açısından duygusal güvenlik sağlar. İnsanlar dünya görüşleri ile gerçeklik deneyimleri arasında bir boşluk olduğunda “dünya görüşü krizi” yaşarlar.⁷ Protestan Evanjeliklere göre, bugün Amerika Birleşik Devletleri büyük olasılıkla kültürel bir devrime neden olacak bir dünya görüşü krizinin eşliğindedir.

Yaklaşık iki yüzyıl boyunca beyaz Anglo-Protestan kültür Amerika'nın kurumlarını, tarihini ve kimliğini şekillendirmiştir. Amerika Birleşik Devletleri'ne gelen göçmenler bu değerleri benimsemiş ve Amerika'nın Anglo-Protestan kültürüne asimile olmuştur.⁸ Ancak 20. yüzyılın ilk yıllarından itibaren Amerikan Protestanlığı sanayileşme ve modernleşmenin geleneksel dini anlayış biçimine meydan okuması nedeniyle bir yol ayrımına girmiştir. Bilimsel bilgi ve modern kültür ile uzlaşmayan Protestan Evanjelikler dini inançların ne ölçüde geçerli olması gerektiği konusunda yoğun bir şekilde fikir ayrılığına düşmüşlerdir.⁹

Bu durum seküler toplumun modernleşmesine uyum sağlayan ve liberal fikirleri benimseyenler ile geleneksel dini inançlarını korumak isteyen ve Hıristiyanlığa mistik bir bakış açısı getiren Protestan Hıristiyanlar arasında “Muhafazakâr-Liberal” bir bölünmeye neden olmuştur.¹⁰ Muhafazakâr tarafı temsil eden, 19. yüzyılda Büyük Uyanış hareketleri neticesinde olgunlaşan Protestan Evanjelik Hıristiyanlık, 19. yüzyılın sonlarında “Protestan Evanjelik Dünya Görüşü” kavramı ekseninde modernizmin ilke ve prensiplerine, öğretilerine karşı savaş açmıştır. Yeniden bir doğuş süreci olarak kabul edilen bu dönem beraberinde “Evanjelizmin” Protestan Hıristiyanlığın Ortodoks (doğru-gerçek inanç) ruhunu yansıttığı iddiasını getirmiştir. Bu durum bugün öyle bir noktaya savrulmuştur ki; Protestan Evanjelikler kendilerini “doğru” yola iman eden Hıristiyanlığın “tek gerçek” inançlıları olarak görmektedirler.¹¹

Protestan Evanjelikler, dönemin modern-seküler felsefesinin iflas ettiğini, mevcut kültürel yozlaşmanın önüne geçemediği, dolayısıyla Batı medeniyetinin çöküşünü önlemekten aciz olduğunu iddia etmişlerdir. Onlara göre sadece “tutarlı bir dünya görüşü” batı kültürünü kurtarabilecek yegâne anlayıştır. Bu nedenle “Hıristiyanlığın bir dünya görüşü” olarak modernizmin aşırılıklarından ve zayıflıklarından kaçınacak yeni bir ifadeye ihtiyacı vardır.¹² Bu anlayış dünya görüşü kavramını göreceli bir perspektif meselesi olarak ele alan Nietzsche'nin ifadelerinde yansımaları bulur. Friedrich Nietzsche (1844-1900), dünya görüşlerinin, belirli bir çağın, coğrafyanın ve kültürün bir ürünü olduğuna inanır. “Weltanschauung”, bir halkın düşüncelerini, inançlarını ve davranışlarını yapılandıran kriterleri sağlamaktadır. Gerçeğin kendisi hareketli bir metaforlar ordusudur.¹³ Dünya görüşü belirli bir bakış açısına göre “gerçekliği” yorumlamaktır. Dolayısıyla bir dünya görüşünün “gerçeği” sadece yerleşik bir

⁵ Clement Vidal, *The Beginning and End: The Meaning of Life in a Cosmological Perspective* (Switzerland: Springer International Publishing, 2014), 4.

⁶ Clifford Geertz, *Yerel Bilgi*, çev. Kudret Emiroğlu (Ankara: Dost Kitabevi, 2007), 161-162.

⁷ Paul G. Hiebert, *Transforming Worldviews: An Anthropological Understanding of How People Change* (Grand Rapids, Michigan: Baker Academic, 2008), 30.

⁸ Samuel P. Huntington, *Who Are We: The Challenges to America's National Identity* (New York, London, Toronto, Sydney: Simon & Schuster Paperbacks, 2004), 61.

⁹ Laura R. Olson, Adam L. Warber, “The Mainline Protestant Vote,” *Religion and the Bush Presidency*, Ed. Mark J. Rozell and Gleaves Whitney (United States: Palgrave Macmillan, 2007), 73.

¹⁰ Topcan, Özlem, “Protestan Evanjeliklerin Amerika-İsrail İlişkilerindeki Rolü Üzerine Teolojik, Politik ve Tarihsel Değerlendirme,” *Turkish Academic Research Review* 7/4 (2022), 909.

¹¹ Topcan, 911.

¹² Barry Hankins, *American Evangelicals: A Contemporary History of a Mainstream Religious Movement* (United States of America: y Rowman & Littlefield Publishers, Inc, 2009), 38.

¹³ James W. Sire, *Naming the Elephant: Worldview as a Concept* (Downers Grove, IL: InterVarsity Press, 2004), 39.

sözleşmedir. Dilsel gelenek ve alışkanlıkların ürünüdür.¹⁴ Bu nedenle Nietzsche'ye göre, "gerçeklik" yoktur "sadece yorumlar" ya da "farklı perspektifler" vardır.¹⁵ İnsan rasyonel olmayan istekler tarafından güdülenir. Zira insan mantığı duyular üzerine kuruludur, yani bütün bilgilerin temelinde duyular yatar. Duyuların doğası üzerine inşa edilen dünya "gerçeklik" özelliği kazanır.¹⁶ Farklı bir deyişle, dünya görüşleri insan topluluklarının dilsel üretimleridir. Kelimelerle kurulur, kavramlarla sabitlenir ve böylece "doğru kabuller" kurumsallaşır. Dünya görüşleri gerçekmiş gibi görünse de aslında tarihsel süreçte oluşurlar. İnsanın hayatta kalması için gerekli olan suni yapılarıdır. Nietzsche, "gerçeği" belirli bir canlı türünün var olamayacağı türden bir "yanılgı" olarak ifade etmektedir. Dolayısıyla gerçek yoktur, sadece yanılsama, dilsel gelenekler, alışılmış düşünce ve "şey"leştirilmiş kültürel modeller vardır.¹⁷

Protestan Evanjeliklere göre, Aydınlanma, felsefenin başlangıç noktasını ontolojiden (çevremizdeki dünyanın doğası) epistemolojiye (bilme sürecinin sonuçlarına güvenebilmek için bir şeyi nasıl bileceğimize) kaydırmış, merkeze Tanrı yerine insanlığı alarak önceki düzeni tersine çevirmiştir.¹⁸ Ancak kademeli olarak gelişen seküler dünya görüşünü benimseyen toplum nihai sonunu öngörememiştir. Tanrı'dan insana, bağımlılıktan bağımsızlığa, uhrevilikten maddi dünyaya, aşkın olandan ampirik olana, mit ve inançtan akıl ve gerçeğe, tümellerden tikellere, doğaüstü olarak belirlenmiş statik bir evrenden doğal bir evrene kaymıştır.¹⁹ 19. yüzyılın varoluşsal ruh halini ele alan Nietzsche, gelinen bu noktayı "Tanrı'nın ölümü" olarak ilan etmiştir. Nietzsche; Hıristiyanlığın ruhuna, insanın mevcut varlığına, yaşamın değerlerinin karanlık yüzüne bir ayna tutarak acımasızca eleştiriler getirmiştir. Nietzsche'ye göre, Tanrı'nın ölümü yalnızca dini bir yanılsamanın kabulü değil, tüm bir uygarlığın uzun süre varoluşunu özgürce kucaklayan bir dünya görüşünün ölümüdür.²⁰ Artık insanlığın uçsuz bucaksız bir denizde yüzdüğünü, onu evine ulaştıracak sabit bir yıldızı, bir limanı, yolculuğun bir amacının olmadığını belirtmiştir. Nietzsche'nin umutsuzluğu liberal Hıristiyan kültürünün kayıtsızlığına karşı isyan niteliğindedir.²¹ Avrupa'nın aklından Hıristiyan Roma'yı silip modern bilimin yolunu açanın Luther olduğunu ifade etmiştir. Luther'in reformları her ne kadar bağımsızlık arzusu, özgürlüğe inanç, modern bilime değer vermeyi mümkün kılacak bir zemin kazandırsa da, insanlarda saygı, edep ve derinlik eksikliğine neden olmuştur.²²

2. PROTESTAN EVANJELİK DÜNYA GÖRÜŞÜ DÜŞÜNÜRLERİ

Modern seküler dünyanın ilkelerinden oluşan ve felsefi alanda kullanılan dünya görüşü "Weltanschauung" kavramını yeniden ele alan Evanjelik Hıristiyanlar, kavramı kültürel bir bütünlük içerisinde kapsamlı bir şekilde dönüştürerek kendi amaçları doğrultusunda kullanmaya başlamışlardır. Hıristiyan inancının bireysel dindarlığa indirgenmesi, kamusal alanda erozyona uğradığı ve neredeyse yok olmak üzere olduğu bir dönemde dinin bütünsel doğasına, kozmik boyutuna ve evrensel uygulamalarına yeni bir bakış açısı getiren Hıristiyan "dünya görüşü" kavramının gelişim süreci "kilise tarihi"nde önemli bir yer teşkil etmektedir.

Hıristiyan dünya görüşü kavramının tarihi, İskoç teoloji profesörü James Orr (1844-1913) ile başlamıştır.²³ Orr inancın kapsamlı savunmasına odaklanmış ve dünya görüşü kavramını temel bir strateji olarak benimsemiştir. Bu amaçla 1893'te Hıristiyan inancını tam bir

¹⁴ Peter Levine, *Nietzsche and the Modern Crisis of the Humanities* (Albany: State of New York University Press, 1995), 45-46.

¹⁵ Maudemarie Clark, *Nietzsche on Truth and Philosophy* (Cambridge, New York, Port Chester, Melbourne, Sydney: Cambridge University Press, 1990), 2.

¹⁶ William Plank, *Nietzsche ve Varlık: Güç İstenci ve Dağıtık Sistemlerin Doğası Üzerine* (İstanbul: Mitra Yayınları, 2012), 85.

¹⁷ David K. Naugle, *Worldview: The History of a Concept* (Grand Rapids, Michigan, Cambridge, UK: William B. Eerdmans Publishing Company, 2002), 102.

¹⁸ Craig G. Bartholomew, *Contours of the Kuyperian Tradition* (Downers Grove, IL: InterVarsity Press, 2017), 104.

¹⁹ Richard Tarnas, *The Passion of the Western Mind* (London: Pimlico, 2010), 343.

²⁰ Tarnas, *The Passion of the Western Mind*, 341.

²¹ Reinhold Niebuhr, *Faith and History: A Comparison of Christian and Modern Views of History* (New York: Charles Scribner's Sons, 1949), 157.

²² Plank, *Nietzsche ve Varlık: Güç İstenci ve Dağıtık Sistemlerin Doğası Üzerine*, 265.

²³ Naugle, *Worldview*, 4-5.

dünya görüşü olarak ifade etmek üzere “*The Christian View of God and the World (Hıristiyanların Tanrı ve Dünya Görüşü)*” adlı eserini yayınlamıştır. Orr, dünya görüşü kavramını, belirli bir teoloji ya da felsefe açısından zihnin nesnelere bir bütün olarak kavrama çabası içinde “en kapsamlı görüş” olarak ifade etmiştir. Temel hedefi Hıristiyanlığın “tutarlı, rasyonel, sistemli ve düzenli bir bütün” olarak ele alınıp, zamanın yükselen seküler düşüncesine engel olabilecek etkili bir “Hıristiyan dünya görüşü” sunmaktır. Ona göre, Hıristiyan “gerçeklik” anlayışının odak noktası Mesih’in kişiliğinde kendini bulur. Mesih, Eski Ahit’te temelleri bulunan belirli bir evren anlayışına sahiptir. Bu nedenle, Mesih’e olan inanç, mantıksal olarak, onun dünya görüşüne bağlılığı gerektirir.²⁴

Orr’un yaklaşımını Hollandalı ve etkili bir Neo-Kalvinist ilahiyatçı Abraham Kuyper (1837-1920) daha ileri taşımıştır. O, dünya görüşü kavramını, Kalvinizm eksenli bir Hıristiyan kültürünün dirilişini belirtmek için “dünya ve yaşam görüşü” olarak sunmuştur.²⁵ Etkili bir politikacı olan Kuyper 1901 ve 1905 yılları arasında Hollanda’nın başbakanlığını yapmıştır.²⁶ Kuyper 1889’da kaleme aldığı “*Calvinism: Six Lectures Delivered in the Theological Seminary at Princeton (Kalvinizm: Princeton’da İlahiyat Fakültesinde Verilen Altı Ders)*” adlı eserinde, Hıristiyanlığın sadece doktriner bir din olmaktan ziyade kapsamlı bir “yaşam sistemi” olarak anlaşılabilirliğini savunmaktadır. Ona göre, her dünya görüşü, insan varoluşunun “Tanrı”, “insan” ve “dünya” olmak üzere üç temel ilişkisini ele almalıdır.²⁷ Kiliseden bağımsız olarak insanın doğrudan Tanrı ile ilişkisi ebedi bir paydaşıdır. Tüm insanlar Tanrı’nın önünde eşittir. Tanrı’nın doğada ve insan yaşamında gizlediği güçlerin keşfedilmesi ve geliştirilmesi gerekmektedir.²⁸ Kuyper, Tanrı ve insan ilişkisini tek başına bir dini sistem ya da teoloji olarak değil, siyaset, sanat, ahlak ve bilim başta olmak üzere yaşamın tüm alanlarını kapsayan tam bir dünya görüşü olarak görmektedir.²⁹ Orr’dan farklı olarak Kuyper’de, “Weltanschauung” (Dünya görüşü) kavramı, Hıristiyan kültürünü şekillendiren yeni bir güç olarak tanımlanmış ve kendine özgü bir şekil almıştır.³⁰

Herman Dooyeweerd (1894-1977) “*A New Critique of Theoretical Thought (Teorik Düşüncenin Yeni Bir Eleştirisi)*” eserinde, “Kalbin, duygu ve hislerle, akıl ve mantıkla, ya da inancın dünyevi işleviyle özdeşleştirilmemesi gerektiğini söylemektedir³¹ Dooyeweerd, gerçekliğin derinden varsayıldığı “anlam bütünü” ya da ön varsayımsal yaklaşımını “temel güdü” (ground-motive) olarak tanımlar. Temel güdü, insanın mutlak “merkezi” kaynağı olarak hareket eden, “ruhsal” (manevi) itici gücüdür. Bu güç, kültür, bilim ve sosyal yapıyı derinden etkiler. Dooyeweerd’e göre, temel güdüler, dünya görüşlerini üretmek ve eleştirmek için bir anlam bağlamı sunmaktadır. Mevcut dünya görüşlerinden memnun değilsek, temel güdümüz bize onlarda neyin yanlış olduğunu ve alternatifleri nerede aramamız gerektiğini söylemektedir.³²

Amerikalı, presbiteryen, teolog ve filozof Francis A Schaeffer’in (1912-84) yayınladığı “*A Christian Manifesto (Bir Hıristiyan Manifestosu)*” adlı çalışmasında Hıristiyanlık bakış açısından pek çok kültürel meseleyi tartışmış ve Hıristiyanlığı yaşamın her alanını kucaklayan bir “bütün” olarak değerlendirmiştir. Ona göre, aslında tüm toplumsal sorunların kaynağı nihai gerçekliğin kişisel olmayan madde ya da kendi içinde şekillendirilmiş enerji olduğu fikrine dayanan bir dünya görüşüne kaymasından kaynaklanmıştır. ABD’de dâhil olmak üzere Kuzey Avrupa kültürüne egemen olan bu dünya görüşü çağın mevcut koşullarına karşı yetersiz kalmıştır.

²⁴ James Orr, *Christian View of God and the World* (NewYork: Grand Rapids, MI: Christian Classics Ethereal Library, 1908), 4.

²⁵ Wolters, “On The Idea of Worldview and Its Relation to Philosophy,” 20.

²⁶ James D. Bratt, *Abraham Kuyper: Modern Calvinist, Christian Democrat* (Grand Rapids, Michigan, Cambridge, UK: William B. Eerdmans Publishing Company, 2013), 229.

²⁷ Abraham Kuyper, *Calvinism: Six Lectures Delivered in the Theological Seminary at Princeton*. (New York, Chicago, Toronto: Fleming H. Revell Company, 1898), 16.

²⁸ Kuyper, *Calvinism*, 31.

²⁹ Kuyper, *Calvinism*, 12.

³⁰ Wolters, “On The Idea of Worldview and Its Relation to Philosophy,” 20.

³¹ James W. Sire, *Naming the Elephant*, 34.

³² Herman Dooyeweerd, *Roots of Western Culture: Pagan, Secular and Christian Opinions* (Toronto: Wedge Publishing Foundation, 1979), 9.

Seküler ve dini dünya görüşleri gerçekliğin ve varoluşun doğasını anlama biçimleri açısından farklılık göstermektedir ve kaçınılmaz olarak farklı sonuçlar üretmektedir. Dünya görüşü kavramını “dünyayı ve hayatı bir bütün olarak düşünmek ve görmek” olarak tanımlayan Schaeffer, hümanist rasyonalizmden ilahi vahiye doğru epistemolojik bir değişimin gerekliliğini vurgulamaktadır.³³

David K. Naugle (1952-2021) *“Worldview: The History of a Concept (Dünya Görüşü: Bir Kavramın Tarihi)”*, adlı çalışması kavramın çeşitli alanlardaki tarihsel gelişimini daha iyi anlamak için kapsamlı bir kaynak niteliğindedir. Naugle, dünya görüşünü genel anlamda “gerçekliğin yorumlaması” ve “yaşama temel bir bakış” olarak tanımlamaktadır.³⁴ Ona göre, “kalp”, insan merkezinin bilincidir ve yaşamın varsayımsal temelini oluşturur. Ön varsayımlar, çoğu insanın kabul ettiği ilk ilkelerdir. Karakter olarak çok yönlüdürler ve birlikte örülerek yaşamın en temel psikik katmanını, tüm düşünce ve eylemin mantığını oluştururlar. Dolayısıyla Naugle, dünya görüşünü bir “kalp” meselesi olarak adlandırır.³⁵ İnsanlar, Tanrı'nın sureti ve benzeri olarak varoluşları boyunca, Mukaddes Kitabın “kalp” olarak adlandırdığı temel düşünme, duygu ve irade yetisi tarafından öznel olarak hayat bulurlar. Dünya görüşünün en temel unsuru, evrenin ahlaki düzenini kuran, sözü, bilgeliği ve yasasıyla yaratılmış varoluşun tüm yönlerini tanımlayan ve yöneten Tanrı'nın üçlü (teslis) nesnel varlığının nihai gerçeklik olduğudur. Öznel bir bilinç alanı olarak insanların kalbine demirlenen Tanrı'nın varlığı insanların dünya görüşünü şekillendirmektedir.³⁶

Kanadalı dünya görüşü düşünürü Albert M. Wolters (1942-) *“Creation Regained: Biblical Basics for a Reformational Worldview (Yaratılış Geri Kazanıldı: Reformcu Bir Dünya Görüşü İçin İncil Temelleri)”* çalışmasında, dünya görüşünü “kişinin ‘şeyler’ hakkındaki temel inançlarının kapsamlı çerçevesi” olarak tanımlar. Dünya görüşü insanlığın ortak ve günlük deneyimlerinin bir meselesidir, tüm insanlık bilgisinin kaçınılmaz bir bileşenidir. Hayatımız için bir rehber olarak işlev gören dünya görüşü aslen bir akıl ve sağduyudur. En kapsamlı tanımıyla dünya görüşü: “hayata ve dünyaya bakış açısı”, “değerler sistemi” ya da “ideoloji”lerdir.³⁷

3. PROTESTAN EVANJELİK DÜNYA GÖRÜŞÜNÜN KARAKTERİ

3.1. Tanrısal Egemenlik

Evanjelik dünya görüşü düşünürleri dünyadaki parçalanmış gerçeklik görüşüne alternatif olarak gerçekliğin bütünlüğünü kapsayan bir Hıristiyan dünya görüşü sunarlar. Onların Hıristiyanlığı savunma metodu genellikle “antitezlere” dayalı bir meydan okuma niteliğindedir. Tanrısal egemenlik vurgusu, düalist (ikici) anlayış ve sekülerizm karşıtlığı bu inancın doğası ve karakterinde yer almaktadır.

Evanjelik dünya görüşünün “gerçekliğe” ilişkin ilk temel varsayımı ontolojiktir. Tanrı'nın varlığı ve karakteri evrendeki mutlak değeri oluşturur. Gerçeklik için nesnel referans noktası oluşturan Tanrı'nın üçlü doğası (teslis), karakteri, mükemmelliği ve egemenliği nihai gerçekliktir. Evren ve anlamı Tanrı'nın varlığının tezahürü olduğundan asla sorgulanamaz. Böylece öznel ve rölativist bakış açısı dışlanır.³⁸ Tanrı, evreni hem yoktan (exnihilo) hem de ilahi sesiyle (per verbum) yaratmıştır. Kutsal Kitap, Tanrı'nın yaratıcı tasarımını, O'nun bilgeliğinin (sophia) bir başarısı olarak ifade eder. Eski ve Yeni Ahit'in gösterdiği gibi Tanrı her şeyi kendi kanunları vasıtası ile yönetir. Kutsal Kitap merkezli dünya görüşü dini bir olasılığı ima etmekten ziyade yaşam hakkında gerçek, doğru ve iyi olan salt bir bakış açısını önermektedir.³⁹

³³ Francis A. Schaeffer, *A Christian Manifesto* (Wheaton, Illinois: Crossway Books, 1981), 17-18.

³⁴ Naugle, *Worldview*, 260.

³⁵ Naugle, *Worldview*, 270-272.

³⁶ Naugle, *Worldview*, 266-268.

³⁷ Albert M. Wolters, *Creation Regained: Biblical Basics for a Reformational Worldview* (Grand Rapids, Michigan, Cambridge, UK: William B. Eerdmans Publishing Company, 2005), 2,3,9.

³⁸ Sire, *Naming the Elephant*, 43.

³⁹ Naugle, *Worldview*, 266.

Tanrı ve Kutsal Kitap üzerine inşa edilen “gerçeklik”, kendisini toplumun teşkilatlanma yapısı, teolojisi, disiplini, kültürü ve ahlak prensiplerinde gösterir. Tanrı'nın tüm yaşam üzerindeki egemenliği, seçim doktrini (palingenesis) ve evrensel lütuf ilkesi bu görüşü şekillendiren en temel ilkelerdir. Kutsal Kitap “seçilmişleri” yeni insanlık olarak gelecekte bir araya getirmede Tanrı'nın eşsiz rolüne atıfta bulunur. Kuyper'e göre kilise, görünmez, göksel bir varlıktır, “dünyevi kilisede tezahür etmektedir”. Lütuf işinin tamamı tek bir ilahi fikrin, Tanrı'nın tezahürünü temsil etmektedir. Tanrı yeryüzündeki mutlak egemenliğin başlıca unsurudur.⁴⁰ Protestan Evanjelik kültüre Kalvinist bir bakış açısı hâkimdir. Tanrı'nın egemenliği doktrini Kalvinist teolojinin ana motifidir. Tanrı'nın egemenliği, varsayımsal olarak mutlak ve sınırsızdır. Calvin, Tanrı'nın “yaratıcı”, “kurtarıcı” ve “yenileyici” kudretine dikkat çekmektedir. Tanrı tektir ve her şeyin merkezinde yer alır. Baba “yaratıcı”, Oğul “kurtarıcı”, Kutsal Ruh ise “yenileyici” özelliklere sahiptir. Mesih'in göğe yükselişinin amacı, tüm güçleri kendisine boyun eğdirmek, melekleri itaatkâr kılmak, şeytanı dizginlemek ve Baba'nın tüm “seçilmişlerini” korumak ve muhafaza etmektir. Mesih'e göklerin ve yerin daimi yetkisi verilmiştir. Mesih'e gönüllü teslimiyetin olmadığı yerde egemenlik henüz sağlanmamıştır. Ruh tarafından yenilenmeyenler, Şeytan'ın egemenliği ve yönetimi altındadırlar.⁴¹ Kalvinist inanç anlayışında asla “orta yol/koşul” bulunmamaktadır.

Kalvin'e göre, insanlar hem manevi hem de dünyevi idarelerin/yönetimlerin altındadır. Dünyevi idareciler, hükümetler, toplumsal barışın yararına Tanrı'ya tapınmayı, inanmayı desteklemelidirler. İdareciler, bir anlamda Tanrı'nın hizmetkârlarıdır. Tanrı'nın hâkimiyeti altındaki hükümdarların devletleri, sadece kötülüğü bastırmayı değil, aynı zamanda ahlaki bir düzen aracılığıyla insanı iyileştirmeyi de amaçlamaktadır. Mesih her iki yönetimin de efendisidir. Dünyayı yönetmek, iyi ile kötüyü birbirinden ayırmak, fakirlere yardım etmek, tüm kötülükleri cezalandırmak, adaletsizliği ve şiddeti kontrol etmek Tanrı'nın sorumluluğundadır. Mesih kendi otoritesine isteyerek teslim olan müminlerin Rabbidir, çünkü O, “bedenin başıdır”. Bu noktada “kilise” Mesih'in “bedeni” olarak tasvir edilir. İnançsız insanlar Tanrı'nın dünya üzerindeki yönetimini inkâr ederler. Doğru ile yanlış arasındaki dengeyi vicdanlarıyla ayarlamaya çalışırlar. Tanrı'nın, dünyevi insan işleriyle ilgilenmediğini düşünürler. Oysa yaşanan tarih, Tanrı'nın dünyada insan hayatına lütufkâr ve adil bir şekilde hükmettiğine tanıklık etmiştir. Hükümdarlar, bir anlamda Tanrı'nın hizmetkârlarıdır. “Mesih'in egemenliği” şüphesiz tüm insanları kapsamaktadır, fakat Çoban'ın sesi, gönüllü itaat eden seçilmişlerden başkasına kurtuluş getirmez. Calvin, Tanrı'nın egemenliğine boyun eğmeyi reddedenlerin zorla boyun eğdirileceğine dikkat çeker. Tanrı'nın egemenliğinden kaçış yoktur.⁴²

Yaradan ile yarattıkları arasında bir ayırım söz konusu olamaz. Yaratma (karakteristik olarak Kalvinist tarzda), kozmik bir yasa (söz, nizam) açısından, Tanrı'nın egemenliğinin ifadesi olarak tanımlanır. Kozmogoni terminolojisinde, yaratılış her zaman bir “yasa-özne ilişkisi” meselesidir. Bu uyum ve ahenk sadece doğayı değil görünen görünmeyen tüm gerçeklik türleri için geçerlidir. Uygulanması gereken “yasa”, tüm alanları yaratılış gereği erişilebilir kılmaktadır. “Yasa”, yani özne ile nesne arasındaki ayırım yaratılışın kapsamlı bir şekilde ciddiye alınması gereğini ortaya koyar.⁴³

Kuyper, Kalvinist egemenlik doktrinini daha ileri taşıyarak “alan egemenliği” (sphere sovereignty) modeli temelinde inşa etmiştir. Böylece Tanrı ve Kutsal Kitap üzerine inşa edilen “gerçeklik”, kendisini toplumun teşkilatlanma yapısı, teolojisi, disiplini, kültürü ve ahlak prensiplerinde gösterir.⁴⁴ Mesih, tüm yetkisini tek bir kuruma vermez. Yetki (güç), göreviyle örtüşecek şekilde doğası, niteliği ve amacına göre kurumlar/alanlar arasında dağılır. Örneğin, ebeveynliğin amacı, çocukların yetiştirilmesidir; okulların ve üniversitelerin amacı öğrencilerin

⁴⁰ Kuyper, *Calvinism*, 71,76.

⁴¹ Matthew J. Tuininga, *Calvin's Political Theology and the Public Engagement of the Church* (United Kingdom: Cambridge University Press, 2017), 147–148.

⁴² Tuininga, *Calvin's Political Theology and the Public Engagement of the Church*, 149–150.

⁴³ Albert M. Wolters, “Dutch Neo-Calvinism: Worldview, Philosophy and Rationality,” *Rationality in the Calvinian Tradition*, ed. H Hart vd. (Toronto: UPA, 1983), 120-121.

⁴⁴ Kuyper, *Calvinism*, 71.

eğitimidir; ticaretin amacı, insan ihtiyaçlarını karşılamak için malların sağlanmasıdır; bilimin amacı, keşif ve bilginin ilerlemesidir; sanatın amacı, güzelliğin üretilmesi ve takdir edilmesidir. Devletin amacı ise “ortak yarardır”. Kuyper'in modeli politik yapı içinde toplumsal kurumlara alan yaratır.⁴⁵ “Alan egemenliği (sphere sovereignty)” modeli farklılıklar içinde bir birlik ilkesi olarak anlaşılmaktadır. Nispeten birden fazla özerk otorite alanlarının tanınması bakımından bir çeşitlilik ilkesi ve çeşitli otorite alanlarının veya merkezlerinin simbiyotik karşılıklı bağımlılık ilişkisinin tanınması bakımından bir birlik ilkesidir.⁴⁶ Kuyper'in modelinin gücü ve çekiciliği, politik yapı içinde toplumsal kurumlara alan yaratmasından kaynaklanmaktadır.

Tanrı'nın tüm yaşam üzerindeki egemenliği, seçim doktrini (palingenesis) ve evrensel lütuf ilkesinde şekillenir. Kuyper, “Seçilmişleri” yeni insanlık olarak bir araya getirmede Tanrı'nın eşsiz rolüne atıfta bulunur. Tanrı'nın onları “çağırdığı” veya “seçtiği” inancı Tanrı tarafından O'nun kutsal işini yapmak için bireyler ve topluluklar olarak “seçildiklerine” dair bir inanç anlayışıdır. “Seçilmiş” olmak, sadece yasaklanmış bir dizi dini kuralı yerine getirerek bir bireyin erişebileceği bir şey değildir; daha ziyade, Tanrı'nın “seçilecek bireyi” aradığına ve kendisinin “seçtiğine” inanılır. “Seçilmiş” olma deneyimi bireyseldir. Bu nedenle, Tanrı vergisi bir statüdür şayet seçilen birey yüksek davranış ve inanç standartlarını korumakta zafiyet gösterirse “ortadan kaldırılabilir” bir statüdür.⁴⁷ Tanrı'nın yasasına bağlı ulusu ve kurumlarıyla Eski Ahit modelindeki İsrail Devleti bir paradigmadır. Dolayısıyla Hıristiyan idealini gerçekleştirmek için kilise, her türlü fesat yeryüzünden kovuluncaya kadar bireyleri, toplulukları ve hükümetleri reforme etmek için sesini yükseltecek ve her türlü girişimde bulunacaktır. Mükemmel bir toplum modeline ancak Tanrı'nın Yasası, o ülkenin yasası olduğunda ulaşılacaktır.⁴⁸

3.2. Dualist (İkici) Anlayış

Evanjelic dünya görüşü “gerçekliğin” inşasına yönelik kendisini en iyi düalizmin diyalektiğinde gösterir. Modern dünya eğilimlerine karşı tezler ile “gerçekliğin” nihai kaynağını Tanrı'da bulan bir model sunmaktadır. Evanjelicler hem ruhani hem de dünyevi olmak üzere ikili bir zihniyete sahiptirler. En temel gayeleri Tanrı'nın lütfuna bağlanarak yaşamın sonsuzluğunu hedeflemek iken öte yandan görev bilinciyle bugüne dünyaya odaklanmaktır. Bu anlayış Kalvin'in “cennet-dünya” ve “beden-ruh” düalist (ikici) diyalektiğine dayanır. Cennetteki yaşam ile şimdiki yaşam arasında bir karşılaştırma söz konusu olduğunda dünya hayatı hor görülür. Zira cennet “vatan”, dünya ise “sürgün” yeri olarak addedilir. Dünya bedene mezardır. Günah tarafından yozlaşan ve ölüme mahkûm edilen beden, ruh için de bir hapisanedir. Bedenden özgürleşmek kusursuz bir özgürlüğe saliverilmektir. İnananların asıl görmesi gereken şey yaratılış veya yaşamdan ziyade hayatın yozlaşması ve ölümlülüğüdür. İmanlının özlediği ölüm değil, ölümün ötesindeki ruhsal yaşamdır. Öte yandan, inananlar muharebedeki askerler gibi mevzilerini koruyabildikleri müddetçe bu dünyada kalmayı, görevlerini yapmayı arzu etmelidirler.⁴⁹

Yaşama düalist (ikici) bakış, Evanjeliclerin, kendilerini düşman bir kültürde yaşayan kuşatılmış bir azınlık olarak düşünmelerine sebep olur. Bu düşünce tarzı için, genellikle bu dünyanın kötülükleriyle bir sonraki öteki dünyanın görkemi arasındaki keskin “karşıtlıkları” tasvir eden Kutsal metinlerden yararlanılır. Evanjelic gruplar, sadakati, birlik ve beraberliği muhafaza etmek amacıyla kendilerini diğer gruplardan ayırmanın yolunu ararlar. Genellikle

⁴⁵ David H. McIlroy, “Subsidiarity and Sphere Sovereignty: Christian Reflections on the Size, Shape and Scope of Government,” *Journal of Church and State* 45/4 (2003), 758.

⁴⁶ Roger Henderson, “The Development of the Principle of Distributed Authority, or Sphere Sovereignty,” *Philosophia Reformata* 82/1 (2017), 81.

⁴⁷ Jones, *Being the Chosen*, 24.

⁴⁸ George M. Marsden, *Understanding Fundamentalism and Evangelicalism* (Grand Rapids, Michigan: William B. Eerdmans Publishing Company, 1991), 86.

⁴⁹ Tuininga, *Calvin's Political Theology and the Public Engagement of the Church*, 155–56.

kendilerini buldukları toplumlarda birer “yabancı” olarak tanımlarlar. Dualist (İkinci) zihniyet, kendilerine özgü bir evanjelik alt kültürün yaratılmasına da yardımcı olur.⁵⁰

Evanjelik düalist anlayışın temelini insan kalbi ve zihni üzerinde yıkıcı etkileri olan “günah” kavramı oluşturur. Neredeyse kutsal metinlerin tamamında günahın etkileri tanımlanır. “İlâhî” hakikat yerine “ilahları” ikame eden putperestlerin ibadetleri ve davranışları günahın insan kalbindeki etkisinin kaçınılmaz sonucudur. Tanrı’nın yerine bir put koyan günahkârlar, insanoğlunun dinsel özü gereği tapınma/inanma ihtiyacından ayrı yaşayamayacağı için gerçeği yeniden yorumlamıştır. Hakikat arayışında insanlığın Tanrı yerine putperest inanç sistemlerini inşa etmesi (dünya görüşleri) kozmik manevi bir savaşa neden olur.⁵¹ Onlardan “Tanrı’nın çocukları olarak değil”, daha çok “şeytanın çocukları” olarak bahsedilir. Tanrı’nın sureti olarak yaratılan insan şüphesiz bir oğuldur. Bu nedenle, Âdem’e “Tanrı’nın oğlu” denir. İnsan ruhunda ve özünde Tanrı’nın bahsettiği tanrısal unsurlar olmasaydı hiçbir eylemi ve ibadeti insana bu denli manevi saygınlığı kazandıramazdı⁵² düşüncesi hâkimdir.

İnsanlığın durumuna ilişkin bu tablo, insanın kozmik boyutlarda bir ruhsal savaşın ortasında kaldığı ifadesiyle daha da güçlenir. Evanjelikler için “dünya bir savaş alanıdır”. Tanrı’yı temsil eden “iyiliğin” güçleri, Şeytan’a yani “kötülüğün” güçlerine karşı koymaktadır. Bu savaş “ışık ve karanlık” güçleri temsil eden dünya görüşleri üzerinden sürmektedir. Evreni saran yangında, hakikat şeytani bir şekilde karanlığa gömülür ve onun yerine çok sayıda yanıltıcı hayat tasavvurları, yani aydınlanma sahtekârlıkları konur. Şeytan’ın yozlaştırdığı bir kültürel manzara hâkimdir. Yanlış bir dünya görüşünün ya da bir kültürün “ruhsal atmosferi” Şeytan’ın egemenliğinin başlıca kaynağıdır. İnsanları etkileyen, içinde yaşadıkları, soludukları, düşüncelerine, emellerine ve eylemlerine hâkim olan genel ruhani iklimdir. İnsanlar kendilerini Şeytan’ın atmosferine bırakırlarsa onun taşıyıcıları olurlar ve yayılmasına katkı sunarlar. Gerçekliği yeniden şekillendirmeye yönelik bu çabalar, bireyin kendisini ve dünyayı yanlış anlamasına ve dolayısıyla tamamen mahvolmasına yol açar. Şeytan ve güçlerinin amacı, “yaratılışı bozmaya, engellemeye, mahvetmeye, yok etmeye” yönelik bir yalan ve ölüm kültürü yaratmaktır. Bireyin böyle bir ortama girmesi ancak kendi mahvoluşuna katkıda bulunmasıdır. Kesin olan şudur ki, düşmüş durumdaki insan kalbi, gerçeği bastırmaya ve dünyaya put tanrılar ve hatalı bakış açıları üretmeye devam edecektir. Çünkü insan kalbinin dinsel huzursuzluğu dindirebilmek için inanacak ve yaşamı anlamlandıracak bir şeye sahip olması gerekir. Manevi savaş dünya görüşleri etrafında dönmeye devam edecektir. Şeytan’ın krallığı, Tanrı’dan ve hakikatten insanı alıkoyan yanlış fikirlerin hâkim olmasını sağlamak için putperestliklerden, insan kibrinden ve kendi kendine yeterli olduğu duygusundan yararlanacaktır.⁵³

3.3. Sekülerizm Karşıtlığı

Evanjelik dünya görüşünün en temel karakteristik özelliği, modern seküler dünya görüşlerine karşıt meydan okuma duruşudur. Batı’nın metafizik temellerindeki radikal değişimin yeni bir strateji gerektirdiğini ifade eden Orr, felsefi ya da bilimsel bakış açısıyla oluşturulan sekülerizme karşı “kefaret”, “günah”, “kader”, “kurtuluş” terimlerini bünyesinde barındıran Mesih merkezli bir dünya görüşü çağrısıyla meydan okumuştur.⁵⁴ Kuyper ise, “Hıristiyan mirasını” kurtarmanın başat bir mücadele haline geldiğini, dolayısıyla “iki yaşam sistemi” arasında bir “ölüm kalım mücadelesi” olduğunu vurgulamıştır. Kuyper, Avrupa ve Amerika’nın paylaştığı ortak kültürel ve dini mirasın altını çizerek bu mücadelenin “ilkeler karşıtlığı” üzerinden yani Kalvinizm’den ilham alan Hıristiyanlığın ilkeleri ile Fransız devrimi, Darwinci evrim ve Alman panteizminin etkileriyle gelişen modernizmin ilkelerine karşı olacağını

⁵⁰ Michael S. Hamilton, “American Evangelicalism: Character, Function, and Trajectories of Change,” *The Future of Evangelicalism in America* (New York: Columbia University Press, 2016), 24–25.

⁵¹ Naugle, *Worldview*, 274,276.

⁵² Orr, *Christian View of God and the World*, 120.

⁵³ Naugle, *Worldview*, 279–82.

⁵⁴ Orr, *Christian View of God and the World*, 4.

ifade eder.⁵⁵ Schaeffer de bu iki dünya görüşünü hem içerik bakımından hem de sosyolojik, politik ve hukuk da dâhil olmak üzere birbirine tam bir antitez olarak tanımlar.⁵⁶

Evanjelic dünya görüşünün modernizme karşı en önemli duruşu laik milliyetçilik ve laik ulus devlet olgularına yönelik protestolarıdır. Ulus devlet ideolojisi dört unsurdan oluşmaktadır: Laik bir siyasi ideoloji, dini açıdan tarafsız bir ulusal kimlik (kilise ve devletin ayrılması doktrini), belirli bir siyasi örgütlenme biçimi (temsili demokrasi) ve bir coğrafi alanla duygusal özdeşleşme ve bağlılık. Laik milliyetçilik, devletin meşruiyetinin dine değil, halkın iradesine dayandığı fikrine dayanır.⁵⁷ Bu nedenle, Evanjelicler Fransız ihtilali sonrası laik milliyetçiliğin yükselişini dine karşı saldırı olarak değerlendirirler. Laik milliyetçik, ihtilalden sonra gelişen yeni sömürgeci bir ideoloji olarak görülmektedir. Seküler modern kültürü, eşitlik, sosyal adalet ve düzeni sağlama konusunda başarısız görmektedirler. Batı toplumlarındaki boşanma, evlilik dışı doğumlar, alkolizm, uyuşturucu kullanımı, suç ve pornografinin yaygınlığını bu başarısızlığın kanıtı olarak gösterirler. Laik ulus-devlet meşruiyetini kaybetmiştir⁵⁸ düşüncesi hâkimdir.

Sosyolog James Davidson Hunter, Amerikan siyaseti ve kültürel yapısındaki yükselen bu kutuplaşmayı tanımlamak için “kültür savaşları” (culture wars) terimini kullanmıştır. Silah kontrolü, kürtaj, eşcinsel hakları, devlet ile kilise arasındaki ilişki de dâhil olmak üzere bir dizi sosyo-ahlaki meselenin 1980'lerde ve özellikle 1990'ların başından itibaren giderek daha fazla kamuoyu gündemine geldiğini savunmuştur. Kamu ve özel alan ayrımı Luther tarafından aile kavramını yüceltmek, cinsel ahlaki yorumlara karşı çıkmak, kilisenin devlet karşısındaki otoritesini azaltmak için mühürlenmiştir. Luther kamunun anahtarını Şeytan'a teslim etmiş ve siyaseti ele geçirmesine izin vermiştir.⁵⁹ Bugün buna karşı çıkan Evanjelic topluluklarda kamusal yaşam ile özel yaşam arasındaki ayırım ortadan kalkmıştır. Evanjelicler daha sert boşanma yasaları ve eşcinselliğin yeniden suç sayılması gibi ahlaki yasaları yeniden uygulamaya koymaya çalışmaktadırlar. Bir bakıma özel olan da kamusal olan kadar politiktir.⁶⁰ Gerçek inanç ve ahlaka ulaşmak bireyin hayatının her alanında fark yaratmasından geçmektedir.

Evanjelic popülizmin bir diğer özelliği ise, geniş dinleyici kitlelerinin oluşturduğu liderlik anlayışına dayanmasıdır. Liderler, halkın dilini konuşabilen, ihtiyaçlarını karşılayabilen ve geliştirebilen özelliklere sahiptir. Kaynağını popüler kültürden alan Evanjelic hareket dinamik ve kendini sürekli güncelleyebilen bir yapıya sahiptir. Popüler kültürle yakın temasları sayesinde kültürel değişimlere hızla uyum sağlamaktadır. Mensupları ve toplumdaki yeni nesil kesimlerle bağlarını güçlü tutabilmektedir.⁶¹

4. PROTESTAN EVANJELİK DÜNYA GÖRÜŞÜNÜN DOĞASI

4.1. Evanjelic Dünya Görüşü ve Felsefe

Kalvinizm temelinde gelişen Evanjelic dünya görüşü teolojik bir sistemden çok insan yaşamının tamamını etkileyen dinamik bir şekle bürünmüştür. Dolayısıyla da inancın kapsamlı bir görünümü halini almıştır. Bu noktada akıl, bilim ve felsefe ile ilgili temel kabullerini bilmek ve varsayımlarını netleştirmek bu dünya görüşünün doğasını anlamak açısından önemlidir. Dünya görüşü ve felsefe arasındaki ayırım ilk olarak 19. yüzyıl Alman felsefesinde yapılmıştır. Her ikisi de “şeylerin bütünlüğüne” ilişkin bir görüş sunma noktasında benzer olsa da, temelde birbirleriyle çelişmektedir. Wilhelm Dilthey ve Heinrich Rickert, dünya görüşü olarak “bilim-öncesi” gördükleri Weltanschauung (dünya görüşü) ile onun bilimsel karşılığı olarak Philosophie'yi (felsefe) karşılaştırırlar. Buna göre; bilim öncesinin çağrışımları, duygusal, dini önyargılardan kaynaklı öznel, gelişigüzel ve çelişkilidir. Bilimsel ise, tam tersine, tarafsız ve

⁵⁵ Kuyper, *Calvinism*, 4–5.

⁵⁶ Schaeffer, *A Christian Manifesto*, 18.

⁵⁷ Richard T. Antoun, *Understanding Fundamentalism: Christian, Islamic and Jewish Movements* (Walnut Creek, Lanham, New York, Oxford: AltaMira Press, 2001), 14.

⁵⁸ Antoun, *Understanding Fundamentalism: Christian, Islamic and Jewish Movements*, 15–16.

⁵⁹ Jean Bethke Elshtain, *Sovereignty: God, State and Self* (New York: Basic Books, 2008), 79.

⁶⁰ Jones, *Being the Chosen*, 115–16.

⁶¹ Hamilton, “American Evangelicalism: Character, Function, and Trajectories of Change,” 22–23.

rasyonel ilkelere dayanan nesnel, metodik ve tutarlı bir biliş tarzını sahiptir. Tarihsel süreç içinde felsefe kendisini tüm Weltanschauung unsurlarından arındırarak katı bir bilimsel felsefeye dönüştürmüştür.⁶² Oysa Dooyeweerd din ve felsefenin birbirine yakından bağlantılı olduğunu düşünür. “*A New Critique of Theoretical Thought (Teorik Düşünceye Yeni Bir Eleştiri)*” eserinde teorik düşüncenin kişinin dünya görüşünün temelinde yer almadığı, her şeyden önce, hem öz-bilginin hem de mutlak kökene veya sözde-kökene ilişkin bilginin, teorik düşüncenin sınırlarını aştığını ve köklerinin insanın “kalbinde” veya dini merkezinde olduğunu savunur. Zira gerçek öz-bilgi olmaksızın teorik sentezin gerçek başlangıç noktasının keşfedilemeyeceğini ve teorik düşüncenin eş merkezli sadece ideal benlikten kaynaklanabileceğini, dolayısıyla, düşüncedeki teorik-öz düşünme olarak bu merkezi bilgiyi varsaymaktadır. Ona göre hem modern fenomenoloji hem de Kant bu gerçeği gözden kaçırmıştır. Böylece Dooyeweerd, kendini bilmenin Tanrı bilgisine bağlı olduğu şeklindeki ampirik gerçeğin kanıtlanmış olduğunu düşünmektedir.⁶³

Dünya görüşü ve felsefenin yakından ilişkisi, özünde her ikisinin de evreni bir bütün olarak anlamaya yönelik tutumlarından kaynaklanmaktadır. Ancak, dünya görüşü felsefe gibi teorik bir karaktere sahip değildir. Gerçekliği, anlamın soyutlanmış kipsel yönlerinde değil, teorik bir şekilde analiz edilmeyen tipik bireysellik yapılarında kavrar. Dünya görüşü, felsefi düşünürlerin özel kategorisiyle sınırlı olmaktan ziyade herkes için geçerlidir.⁶⁴ Bu nedenle dünya görüşü kişisel, tarihi ve özel olma eğilimindedir. Yani insanlığın ortak günlük deneyiminin bir meselesidir, tüm insan bilgisinin kaçınılmaz bir bileşenidir ve bu haliyle bilimsel değildir veya daha doğrusu (bilimsel bilgi her zaman günlük deneyimlerimizin sezgisel bilgisine bağlı olduğundan) doğada bilim öncesidir. Bilim veya teoriden daha temel bir biliş düzenine aittir. Nasıl estetiğin doğuştan gelen bir güzellik anlayışı varsayımı, hukuk kuramının temel bir adalet kavramı varsayımı mevcut ise, aynı şekilde teoloji ve felsefenin de dünyaya kuram öncesi bir bakış açısı varsayımı mevcuttur.⁶⁵

Naugle; bir dünya görüşünün en iyi şekilde “semiyotik bir fenomen” olarak anlaşılabilirliğini ifade eder.⁶⁶ İnsan yaşamını derinden etkileyen kültürler, bireysel ve kolektif bilinç üzerinde hüküm süren belirli bir işaretin veya işaretler dizisinin etkisi altındadır. Bu içselleştirilmiş semiyotik yapı, doktrinler veya önermeler biçimini alabilir, ancak nihai olarak, bireyin “sonucunu” ve birincil kültürel “veriyi” sağlayan ve dünyayı yorumlayan anlatılardan oluşur. Bu hikâyeler bilinçli ya da bilinçsiz insanın yüreğinin derinliklerine kazınır ve mantık akışını sağlayan kanalları oluşturur. Semiyotik bir yapı olarak dünya görüşü öncelikle gerçekliğin yorumunu içeren ve yaşam için kapsayıcı bir çerçeve oluşturan işaretler açısından oluşmaktadır. Dünyayı yorumlayan öykülerden oluşan semiyotik sistem insanların üzerinde düşündükleri, yorumladıkları ve bildiklerine bir temel teşkil eder. “Semiyotik”, işaretler ve semboller ve bunların anlamı nasıl ilettikleriyle ilgilidir. Bu nedenle, bir dünya görüşü, sembolik bir evren veya gerçekliği anlamının bir yolunu oluşturmak için belirli bir anlatı işaretleri kümesini kullanır. Dolayısıyla dünya görüşü bilimden önce gelir ve teorik anlamda felsefeden oldukça farklıdır.

Wolters; “*On The Idea of Worldview and Its Relation to Philosophy (Dünya Görüşü Fikri ve Felsefeyle İlişkisi Üzerine)*” isimli eserinde dünya görüşü ve felsefe arasındaki ilişkiye odaklanır. Yunanca “philosophia” sözcüğü, öze (ousia) egemen olduğu düşünce dünyasına aittir ve Almanca Weltanschauung sözcüğü ise tarihselliğin (Geschichtlichkeit) egemen olduğu düşünce dünyasına aittir. Her iki terimin ortak özelliği “bütüne yönelik bilişsel” bir yönelimi paylaşır ve her ikisi de görmenin optik metaforuyla ilişkilidir. Farklı oldukları nokta ise; ilki görmenin evrensel, soyut, ebedi ve özdeş karakterine vurgu yaparken, ikincisinin tikel, somut, zamansal ve benzersiz

⁶² Wolters, “Dutch Neo-Calvinism: Worldview, Philosophy and Rationality,” 113.

⁶³ Herman Dooyeweerd, *A New Critique of Theoretical Thought: The Necessary Presuppositions of Philosophy*, çev. William S. Young - David H. Freeman (USA: The Presbyterian and Reformed Publishing Company, 1969), 1./55.

⁶⁴ Naugle, *Worldview*, 28.

⁶⁵ Wolters, “On The Idea of Worldview and Its Relation to Philosophy,” 19.

⁶⁶ Naugle, *Worldview*, 291.

karakterine vurgu yapmasıdır. Weltanschauung fikrinin temeli, dünyaya bir bakış açısını, şeylere bir bakış açısını, evrene kendi tarihselliğini aşamayan belirli bir noktadan bakmanın bir yolunu temsil etmesidir.⁶⁷

İnsan bilişinin kökenini her insanın merkezi çekirdeğine yerleştiren Dooyeweerd temelde iki temel dünya görüşü olduğu konusunda ısrar eder ve dünya görüşlerinin varsayımsal doğasına özel bir teolojik eğilim sunar. Temel güdeleri sayesinde Tanrı'ya dönenlerin dünya görüşleriyle, halen günaha bağlılığını devam ettirenlerin dünya görüşleri farklı olacaktır.⁶⁸ İnsanlar, gerçek Tanrı'dan yüz çevirmiş olsalar da, özlerinde inanç sahibi dindar varlıklardır. Onlar Tanrı'nın sureti ve benzeridir. Her ne kadar günah nedeniyle tahrif edilmiş olsalarda, doğaları gereği tapınma ihtiyacını her zaman bilinçlerinde taşırlar. Bu anlayış Kalvin'in, Tanrı'nın yalnızca "kutsallık bilinci" (divinitatis sensum) vermekle kalmadığı, aynı zamanda "din tohumu"nu (semen dinis) insan kalbine yerleştirdiği tezinin temelidir.

Bir "dünya görüşü" aynı zamanda kolektif olabilir yani, belirli bir ulusa, sınıfa veya döneme ait olan herkes tarafından benimsenmiştir. Ancak, belirli bir ulusun, sınıfın veya dönemin deneyimlerini ve bakış açılarını aşamadığı için tikellikten kaçamaz. Böylece "dünya görüşü" evrensel geçerlilik iddiasını kaybeder ve tarihsel görecelik (relativism) sorunlarının içine düşer.

Felsefe oldukça teoriktir ve bu nedenle entelektüel seçkinler için ayrılmışken, Weltanschauung geniş ölçüde teori öncesidir. Bu nedenle kitleler tarafından kullanılabilir. Ayrıca, felsefe bilimle ilişkili olduğu için, dünya görüşünün bilimsel olmadığı da kabul edilir. Bu da olumlu olarak bilim öncesi olarak veya olumsuz olarak bilim dışı olarak yorumlanabilir. Öte yandan dünya görüşü kavramının modern tarih, bilim ve din görüşleri ile yakın tarihsel ve sistematik bağlantıları vardır; hatta neredeyse bu görüşlerle tanımlanır. Dolayısıyla, modernite ruhunu temelden eleştiren Hristiyanlar -özellikle kendini tarihselcilikte, bilimin özerkliğinde ve dinin özelleştirilmesinde gösterdiği gibi- Weltanschauung fikrini kendi amaçları doğrultusunda kullanabilir, tarih, bilim ve din konularında çağının ruhuna karşı tavizsiz bir tavır alabilirler.⁶⁹ Wolters'a göre, felsefe, bir "doğal akıl" meselesi değildir. Fakat felsefe bizzat kendisi tarafından teorik-öncesi (dini) bir bağlılıkla içsel olarak şekillendirilebilir.⁷⁰

4.2. Evanjelik Dünya Görüşünün Akıl ve Bilime Yaklaşımı

Kuyper'e göre; nesnel, tarafsız veya ilkelerden bağımsız bir bilim yanlısamasının olduğu devlet üniversiteleri Batı kültürünü şekillendiren en önemli kurumlardır.⁷¹ Kanaat önderleri, siyasi liderler, sanatçılar üniversitelerde yetiştirilir ve çoğunlukla hayatlarını şekillendirecek dünya görüşlerini buralarda özümserler. Dolayısıyla özgür olmak için bilim, bir inanç perspektifi ya da dünya görüşü yönelimi temelinde bir üniversite ortamında kendini sürekli geliştirmelidir.⁷² Kuyper dünya görüşü eksenli üniversitelerin kendi ilkeleri bağlamında kendi egemenliğini sağlayacağını, toplumda mayalanma etkisi yaratacağını ve gelecek kültürü şekillendireceğini düşünmektedir.

Tanrı'yı ve yaratışın mucizelerini öven doğaya yönelik bilim anlayışı, Darwin'in 1859'da yayınladığı "Türlerin Kökeni" araştırmasına tepki olarak tekrar gündem olmuştur. Evrimin aşamalarını açıklayan ve insanlık kültürüne yeni bir bakış açısı kazandıran bu araştırma, Hıristiyanlık ile modern kültür arasında uzun süre devam edecek bir mücadelenin belirleyicisi olmuştur.⁷³ Evanjelikler, evrimi, biyoloji ile ilgili bir teori olmakla beraber sekülerizmin savunusunu simgeleyen natüralist bir dünya görüşü olarak değerlendirmişlerdir. Onlar için

⁶⁷ Wolters, "On The Idea of Worldview and Its Relation to Philosophy," 18.

⁶⁸ Sire, *Naming the Elephant*, 86.

⁶⁹ Wolters, "On The Idea of Worldview and Its Relation to Philosophy," 19.

⁷⁰ Wolters, "On The Idea of Worldview and Its Relation to Philosophy," 24.

⁷¹ Bratt, *Abraham Kuyper: Modern Calvinist, Christian Democrat*, 123-24.

⁷² J. P Moreland - William Lane Craig, *Philosophical Foundations For a Christian Worldview* (Downers Grove, IL: InterVarsity Press, 2003), 2.

⁷³ Marsden, *Understanding Fundamentalism and Evangelicalism*, 134-135.

“akıl” Tanrı vergisidir. Yaratılış normlarına tabi olduğu için akıl tanrılaştırılmaz. Tanrı'nın yeryüzündeki işlerinin yürütülmesi ve geliştirilmesi için sadece bir araçtır. Rasyonellik dini açıdan tarafsız değildir. Zira günahın etkisi altındadır ve kurtuluşa muhtaçtır.⁷⁴

“Türlerin Kökeni” tartışması teknik olarak din ve bilim üzerine değil, her biri kendine özgü varsayımlara sahip olan gruplar tarafından uygulanan bilimin temelindeki iki yaşam sistemi arasındadır. Kuyper, bir disiplinin başlangıç varsayımları üzerine inşa edildiğini ve Hıristiyanların temel varsayımlarının bir disiplindeki teorik sonuçlarının çoğu üzerinde önemli etkileri olması gerektiğini vurgular. Ona göre din ve bilim arasında bir rekabet yoktur, birbirleriyle çelişen iki dünya görüşü vardır. Başlangıç öncülleriyle çelişmedikçe her iki görüş bilimsel veya rasyonel olabilir. Açıklayıcı bir güç olarak Tanrı'yı dışlayan öncüllerle başlayanlar ve temel inançları arasında Tanrı'ya inanmakla başlayan insanlar eşit derecede rasyonel olabilir ve teknik bilimsel girişimler üzerinde birlikte çalışabilirler; ancak bazı temel teorik konularda en iyi argümanları basitçe zıt sonuçlara varacaktır. Bu fark araştırmanın farklı bir sonucu üzerine değil, birinin öz bilincini diğerinkinden ayıran yadsınamaz dünya görüşü farkı üzerine kuruludur. Aralarındaki tartışmaları tek başına akılcılık çözemez. Bilimde sentezden antiteze bir dönüşüm sağlayan Kuyper “iki tür bilimden” söz eder.⁷⁵ Birincisi “Kutsal Ruh” tarafından yenilenen bir kalpten çıkar. Dolayısıyla dünyayı kutsal metinler ışığında aklın amaçlandığı gibi işlemesine izin verir. Hem günlük yaşamda hem de akıl yürütmede Hristiyanların rehberi olur. Tanrı, hem “töz” hem de “öz” olarak “varlığın” (*summum ens*) kendisinin en yüksek mertebesi olarak tanımlanır ve rasyonalitenin (logos, nous) nesnel karşılığıdır. Diğerisi ise, yenilenmeyen bir kalpten ortaya çıkar ve kutsalı reddeder. Kuyper, kutsal metinlere dayalı öğrenmenin geliştirilmesi için bilimi yeniden düzenleme çağrısında bulunur.⁷⁶ İnanç ve bilim arasındaki ilişkiyi gözardı etmeyen Kuyper, 1880 yılında Amsterdam'da “Özgür Üniversite (Free University)” adında bir üniversite kurmuştur.⁷⁷

SONUÇ

Modern dönem felsefi akım filozoflarınca olarak ilk kullanılmaya başlanan dünya görüşü “Weltanschauung” kavramı, Protestan Evanjelikler tarafından kendi inanç esasları ve değerleri açısından yeniden şekillendirilerek seküler inanca karşı yürütülen inanç savaşında kullanılmıştır. Calvinist bir bakış açısına sahip Protestan Evanjelik hareketin gelecek hedefi, Mesih'in getirdiği Müjde'yi dünya geneline yaymak, bireysel veya kamusal alan ayrımı gözetmeksizin kutsal kitap eksenli dini kuralları yaşamın bütününde uygulamak ve Şeytan'ın krallığını yıkarak Tanrı'nın krallığı inşa etmektir. Evanjeliklere göre; modern bilgiyi, Tanrı kelamının kadim bilgeliğiyle karşı karşıya getiren “Modernistler” Mesih'in dünyaya geri dönüşünü geciktirmektedir. Modernizm, belirli bir ideolojik duruş olarak görülmektedir. Bu ideolojik duruşa karşı, “Protestan Hıristiyan Evanjelik Dünya Görüşü” kavramı, seküler, modern, pozitivist veya farklı inançlara sahip toplumları dönüştürmek ve yeniden inşa etmek gayesiyle kullanılmaktadır. Evanjelik dünya görüşü “ışığın ve karanlığın” süregelen inanç savaşında seküler dünya görüşleri karşısında kendini bireysel ve toplumsal düzeyde bir düzen ideolojisi olarak ortaya koymaktadır. Bireylerin doğuştan getirdiği inanma ve tapınma ihtiyacı olduğu bilinciyle hareket etmektedir.

Evanjelik uyanış hareketlerinin ortaya çıktığı dönemlere bakıldığında, Avrupa ve Afrika'dan ABD'ye doğru yaşanan yoğun göçlerin yarattığı toplumsal iklimlerde yeşerdikleri görülmektedir. Farklı coğrafya ve kültürlerden gelen bireylerin yeni yerleştikleri topraklardaki etkileşimleri veya çatışmaları bireylerin inanca yaklaşımlarını da etkilemiştir. Bireyleri bir araya getiren veya karşı karşıya getiren en önemli olgu dünya görüşleri olmuştur. Yeni kıtada var olabilmek, sorunların üstesinden gelebilmek ve gelişebilmek için birlik ve beraberlik ihtiyacı

⁷⁴ Wolters, “Dutch Neo-Calvinism: Worldview, Philosophy and Rationality,” 121.

⁷⁵ Kuyper, *Calvinism*, 173.

⁷⁶ Wolters, “Dutch Neo-Calvinism: Worldview, Philosophy and Rationality,” 121-123.

⁷⁷ George M. Marsden, *The Soul of the American University: From Protestant Establishment to Established Nonbelief* (New York: Oxford University Press, 1994), 214.

önem arz etmiştir. Din ve inanç eksenli dünya görüşüne sahip Hıristiyan kitleler kilisenin çatısı altında birlik ve beraberliklerini sağlamaya çalışmıştır. Bu süreç gerçekleşirken Protestan Evanjelik gruplar geleneksel kiliseye muhalif olmaktan ziyade yerleşik kilise örgütlenmesinin etkin bir kolu olarak kendini konumlandırmış ve geliştirmiştir. Kilise-devlet ayrımı bağlamında devletten destek almadan kendi inanç sistemlerini kurmak suretiyle varlıklarını devam ettirmişlerdir.

Devlet ve kilise arasında anayasal bir ayrıma sahip olan, ilk bakışta, seküler ve tüketim odaklı bir toplum olarak görünen Amerika Birleşik Devletleri'nde Protestan Evanjelikler, var olan mevcut seküler kurallara alternatif yaklaşımlar üretmiştir. Siyaset, sanat, ahlak ve bilim başta olmak üzere yaşamın tüm alanlarını kapsayan yeniden inşa süreçlerine girmişlerdir. Dönüştürdükleri "dünya görüşü" kavramı üzerinde kurguladıkları yeni dünya düzeni modelini inşa sürecinde dinin modern ve seküler dünyadaki misyonu ile ilgili birçok yerleşik kuralı yıktıkları görülmüştür.

Batı'da dini ve seküler iki dünya görüşü arasında halen devam eden rekabet, bugün tüm sosyal ve kültürel alanlarda olduğu gibi bilim ve felsefe alanlarında da mevcuttur. Bu nedenle din, bilim ve akıl arasındaki ilişkiye bakış açısındaki farklılıktan kaynaklanan gerilim geçmişten beri süregelmektedir. Evreni doğa yasaları tarafından yönetilen bir makina olarak gören ve pratikte Tanrı'yı, yaratılmışların günlük hayatında uzaklaştıran seküler, pozitivist, deist eğilimli dünya görüşleri ile ilahi doğaüstü dünya görüşleri arasında net bir ayrım bulunmaktadır. Muhafazakâr Evanjelikler akıl ve inancın uyum içerisinde olduğu, aşağıda doğa yasaları yukarıda ilahi doğaüstü yasaları destekleyen iki katmanlı (düalist) dünya görüşlerini benimsemişlerdir. Tanrı'nın yarattığı aklın tanrılaştırılmasına, evrim teorisine karşı çıkmışlardır. Bilim ile din arasında çelişki olmadığını, çelişki gözükken hususların sadece bilim insanlarının dünya görüşleri arasındaki farklılıklar olduğunu ifade etmişlerdir.

ABD'nin kuruluşunda Liberal Protestan teolojik bilinç etkili olmuş, teolojik çalışmalar genellikle kilise yaşamından ve ibadetinden kopuk akademik bir faaliyet olarak sürdürülmüştür. Analitik çalışma şeklindeki faaliyetlerde Tanrı ile dünya ilişkisi hakkındaki kutsal metin yorumlarına odaklanılmış ve sistematik bir bütün halinde düzenlenmiştir. Protestan Evanjeliklerin ortaya koyduğu dünya görüşünde ise, muhafazakâr kaynaklardan yararlanılmıştır. Evanjelikler, patristik felsefe dönemi köklerine geri dönüş sağlayarak sadece inancın Ortodoks (Doğru-Gerçek İnanç) formasyonlarını (biçimlerini) üretmekle kalmamışlar, aynı zamanda ibadetin gizemli manevi temellerine de tekrar sarılmışlardır.

Protestan Evanjeliklerin bakış açısında, "Evanjelik Dünya Görüşü", Tanrı'nın egemenliğine boyun eğen, O'nun yolunda yürüyen "seçilmiş" inançlıları kurtuluşa götürecek yegâne değerler sistemidir. Bu nedenle, ABD başta olmak üzere dünya genelinde yerleşik Protestan Hıristiyan Evanjelik inanca mensup muhafazakâr bireylerin dünyadaki gelişmelere ve vakalara yaklaşımlarında "Ulus Devlet" anlayışından ziyade "Evanjelik dünya görüşü" değerleri ana belirleyici etken olmaktadır. Dolayısıyla, Batı'da yerleşik Protestan Evanjeliklerin muhafazakâr perspektife sahip kendi dünya görüşlerinin etkilerini uluslararası ilişkiler ve siyaset alanı, ilim ve bilim alanı, eğitim alanı, kültür ve sanat alanı, finans alanı başta olmak üzere dünya genelindeki pek çok sahada görebilmek mümkündür. Bu nedenle, bugün içerisinde yaşadığımız yeni dünya düzenini kavrayabilmemiz açısından "Evanjelik Dünya Görüşü"nü anlamı, karakteri, doğası ve hedeflerinin anlaşılması büyük önem arz etmektedir.

KAYNAKÇA

- Antoun, Richard T. *Understanding Fundamentalism: Christian, Islamic and Jewish Movements*. Walnut Creek, Lanham, New York, Oxford: AltaMira Press, 2001.
- Bartholomew, Craig G. *Contours of the Kuyperian Tradition*. Downers Grove, IL: InterVarsity Press, 2017.
- Bratt, James D. *Abraham Kuyper: Modern Calvinist, Christian Democrat*. Grand Rapids, Michigan, Cambridge, UK: William B. Eerdsman's Publishing Company, 2013.
- Clark, Maudemarie. *Nietzsche on Truth and Philosophy*. Cambridge, New York, Port Chester, Melbourne, Sydney: Cambridge University Press, 1990.
- Dooyeweerd, Herman. *A New Critique of Theoretical Thought: The Necessary Presuppositions of Philosophy*. çev. William S. Young-David H. Freeman. USA: The Presbyterian and Reformed Publishing Company, 1969.
- Dooyeweerd, Herman. *Roots of Western Culture: Pagan, Secular and Christian Opinions*. Toronto: Wedge Publishing Foundation, 1979.
- Elshtain, Jean Bethke. *Sovereignty: God, State and Self*. New York: Basic Books, 2008.
- Geertz, Clifford. *Yerel Bilgi*, çev. Kudret Emiroğlu, Ankara: Dost Kitabevi, 2007.
- Hankins, Barry. *American Evangelicals: A Contemporary History of a Mainstream Religious Movement*, United States of America: y Rowman & Littlefield Publishers, Inc, 2009.
- Hamilton, Michael S. "American Evangelicalism: Character, Function, and Trajectories of Change." *The Future of Evangelicalism in America*, ed. Candy Gunther Brown-Mark Silk. New York: Columbia University Press, 2016.
- Henderson, Roger. "The Development of the Principle of Distributed Authority, or Sphere Sovereignty," *Philosophia Reformata* 82/1 (Nisan, 2017), 74-99. <https://doi.org/10.1163/23528230-08201005>
- Huntington, Samuel P. *Who Are We: The Challenges to America's National Identity*. New York, London, Toronto, Sydney: Simon & Schuster Paperbacks, 2004.
- Paul G. Hiebert, *Transforming Worldviews: An Anthropological Understanding of How People Change* (Grand Rapids, Michigan: Baker Academic, 2008), 30.
- Jones, Julie Scott. *Being the Chosen: Exploring a Christian Fundamentalist Worldview*. UK: Ashgate Publishing Company, 2010.
- Kuyper, Abraham. *Calvinism: Six Lectures Delivered in the Theological Seminary at Princeton*. New York, Chicago, Toronto: Fleming H. Revell Company, 1898.
- Levine, Peter. *Nietzsche and the Modern Crisis of the Humanities*. Albany: State of New York University Press, 1995.
- Marsden, George M. *The Soul of the American University: From Protestant Establishment to Established Nonbelief*. New York: Oxford University Press, 1994.
- Marsden, George M. *Understanding Fundamentalism and Evangelicalism*. Grand Rapids, Michigan: William B. Eerdsman's Publishing Company, 1991.
- McIlroy, David H. "Subsidiarity and Sphere Sovereignty: Christian Reflections on the Size, Shape and Scope of Government," *Journal of Church and State* 45/4 (Sonbahar, 2003), 739-763. <https://www.jstor.org/stable/23920937>
- Moreland, J. P.-William Lane Craig. *Philosophical Foundations For a Christian Worldview*. Downers Grove, IL: InterVarsity Press, 2003.

- Niebuhr, Reinhold. *Faith and History: A Comparison of Christian and Modern Views of History*. New York: Charles Scribner's Sons, 1949.
- Naugle, David K. *Worldview: The History of a Concept*. Grand Rapids, Michigan, Cambridge, UK: William B. Eerdmans Publishing Company, 2002.
- Olson, Laura R.-Warber, Adam L. "The Mainline Protestant Vote," *Religion and the Bush Presidency*, Ed. Mark J. Rozell and Gleaves Whitney, United States: Palgrave Macmillan, 2007.
- Orr, James. *Christian View of God and the World*. PDF: Christian Classics Ethereal Library, 9. Basım 1908. <http://www.ccel.org>
- Plank, William. *Nietzsche ve Varlık: Güç İstenci ve Dağıtık Sistemlerin Doğası Üzerine*. İstanbul: Mitra Yayınları, 2012.
- Schaeffer, Francis A. *A Christian Manifesto*. Wheaton, Illinois: Crossway Books, 1981.
- Sire, James W. *Naming the Elephant: Worldview as a Concept*. Downers Grove, IL: InterVarsity Press, 2004.
- Tarnas, Richard. *The Passion of the Western Mind*. London: Pimlico, 2010.
- Topcan, Özlem, "Protestan Evanjeliklerin Amerika-İsrail İlişkilerindeki Rolü Üzerine Teolojik, Politik ve Tarihsel Değerlendirme," *Turkish Academic Research Review* 7/4 (2022).
- Tuininga, Matthew J. *Calvin's Political Theology and the Public Engagement of the Church*. United Kingdom: Cambridge University Press, 2017.
- Uygur, Nermi. *Dünya Görüşü*. İstanbul: Elif Yayınları, 1963.
- Vidal, Clement. *The Beginning and the End: The Meaning of Life in a Cosmological Perspective*. Switzerland: Springer International Publishing, 2014.
- Weir, Todd H. *Defending the Faith: Global Histories of Apologetics and Politics in the Twentieth Century*. UK: Oxford University Press, 2020.
- Wolters, Albert M. *Creation Regained: Biblical Basics for a Reformational Worldview*. Grand Rapids, Michigan, Cambridge, UK: William B. Eerdmans Publishing Company, 2. Basım, 2005.
- Wolters, Albert M. "Dutch Neo-Calvinism: Worldview, Philosophy and Rationality." *Rationality in the Calvinian Tradition*, ed. H Hart vd. 113-131. UPA: Toronto, 1983.
- Wolters, Albert M. "On The Idea of Worldview and Its Relation to Philosophy." *Stained Glass*, ed. Paul A. Marshall vd. 14-25. Lanham, Md: University Press of America, 1983.

STRUCTURED ABSTRACT

Worldview (Weltanschauung) as a concept emerged in the context of German idealism and romanticism. German philosophers defined it as “a view on life and the world” and later began to permeate other languages. The concept of worldview, adopted by prominent thinkers and scientists in Europe, is defined in the most general sense as a perspective on reality” and it has become a concept used together with the discipline of philosophy. Then Protestant evangelical thinkers recognised its functional nature and character. Protestant Evangelicals transformed the concept according to the principles of Christian belief, making it the basis of their defence against modern principles to achieve harmony between religion and the individual lost over time. Thus by 1900, the concept had become the centre of intellectual and religious discourse in Christian and secular circles. Protestant evangelicals argued that modern secular philosophies at the time were bankrupt and could not prevent the existing cultural corruption and, thus, the collapse of Western civilisation. According to them, the Enlightenment shifted the starting point of philosophy from ontology to epistemology and reversed the previous order by taking humanity instead of God. Therefore, a “consistent worldview” is the only understanding that can save Western culture. Thus, it needs a new expression that avoids the excesses and weaknesses of modernism as “a Christian Worldview”. The future goals of Protestant evangelicals with a Calvinist perspective are to spread the gospel brought by Christ throughout the world, to apply the religious rules based on the scriptures regardless of the personal or public sphere, and to build the kingdom of God by destroying the kingdom of Satan. According to evangelicals, “modernists” delay Christ’s return to the world by confronting modern knowledge with the ancient wisdom of God’s Word. Modernism has been seen as a particular ideological stance. Against this ideological stance, the “Evangelical-Protestant worldview” concept has been used to transform and reconstruct secular, contemporary, positivist or other faith societies. The evangelical worldview reveals itself as an ideology of order at the individual and social level against secular worldviews in the ongoing war of faith of “light and darkness”. It acts with the knowledge that people have an innate need for faith and worship. Protestant evangelicals in the United States of America, which appears to be a secular and consumption-oriented society at first glance, with a constitutional separation between the state and the church, have produced alternative approaches to the existing secular rules. They have entered into a rebuilding process that covers all areas of life, especially politics, art, morality and science. The conflict between religious and secular worldviews in the West still exists in science and philosophy, as in all social and cultural fields. Thus, there has long been a tension arising from different perspectives about the relationship between religion, science and reason. There is a clear distinction between secular, positivist, and deist-oriented worldviews and divine supernatural worldviews, which see the universe as a machine governed by the laws of nature and practically distance God from the daily life of creatures. Conservative Evangelicals have adopted dualist worldviews in which reason and belief are in harmony and natural laws below support divine supernatural laws above. They opposed the deification of the mind created by God and the theory of evolution. They stated that there is no contradiction between science and religion and that the only things that seem contradictory are the differences between scientists’ worldviews. For Protestant evangelicals, the “evangelical worldview” is the only value system that leads to the salvation of “chosen” believers who submit to God’s sovereignty and walk in His ways. For this reason, “evangelical worldview” values, rather than “nation-state” understandings, are determinants of the approach of conservatives of Protestant evangelical faith, who reside in the world, especially in the USA, to the developments and cases in the world. Thus, we can see the influence of the conservative perspectives of Western-based Protestant evangelicals in many areas of the world, especially in international relations and politics, science and scholarship, education, culture and arts, and finance. For this reason, it is very important to understand the meaning, character, essence and goals of the “evangelical worldview” to understand the new world order in which we live today.